

Vaida Drukeinytė – Klaipėdos universiteto Baltų filologijos katedros docentė, daktarė.

Moksliniai interesai: semantika, sintaksė; kalbos kultūra; metafora.

Adresas: Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda.

El. paštas: vaida.dru@gmail.com.

Vaida Drukeinytė: Ph. D. (Humanities), Associate Professor of the Department of Baltic Philology, University of Klaipėda.

Research interests: Semantics, Syntax, Culture of Lithuanian Language; Metaphor.

Address: Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda.

E-mail: vaida.dru@gmail.com.

Vaida Drukeinytė

Klaipėdos universitetas

LIETUVIŠKI JŪREIVYSTĖS TERMINAI VILIAUS PAKALNIŠKIO LEIDINYJE „LAIVYBOS SĄVOKŲ AIŠKINIMAS“

Anotacija

Stripsnyje aptariami lietuviški jūreivystės ir su ja susijusių sričių terminai, kurie kaip pakaitai svetimakilmiams žodžiams siūlomi V. Pakalniškio leidinyje „Laivybos sąvokų aiškinimas“ (LSA, 2005) ir neminimi kituose šios srities spaudiniuose. Šie pakaitai analizuojami darybos ir taisyklingumo požiūriu, tiriama, ar jie vartojami kituose populiariausiuose dabartinės kalbos šaltiniuose ir, jei vartojami, ar tokio pat reikšmėmis kaip LSA. Nustatoma, kuriuos jūreivystės terminus galima būtų laikyti V. Pakalniškio naujadarais, iš dalies aptariamas LSA teikinių terminologinis (ne)tinkamumas.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: jūreivystės terminas, lietuviškas, svetimakilmis, naujadaras, žodžio reikšmė, kalbos taisyklingumas.

Abstract

This article discusses maritime and other navigation-related terms proposed by V. Pakalniškis in his book *The Explanation of Navigation Terms* (2005). Terms proposed as substitutes to the words of foreign origin but not mentioned in other publications of this field have been researched. The composition and correct usage of these substitutes are analyzed, their use in other highly popular sources have been researched, and in cases of their use, the meanings are compared with other publications. This article determines which maritime terms can be considered as neologisms proposed by V. Pakalniškis and partially discusses the (un)suitability of these proposed terms.

KEY WORDS: maritime term, Lithuanian, foreign origin, neologism, meaning of the word, the norm of language.

Viliaus Pakalniškio leidinys „Laivybos sąvokų aiškinimas“ iš kitų panašaus pobūdžio knygų išsiskiria tuo, kad jame pateikiamos sąvokos iš praktinio jūrininkų gyvenimo (knygos autorius – tolimosios laivybos kapitonas), todėl dalis jų yra ne gryniesi jūreivystės terminai, o žodžiai (žodžių junginiai), vartojami kitų, bendresnių sričių tekstuose, pvz., *laikotarpis, santvarka, traukinys, paskata, šaligatvis, kulka* ir pan. Kai kurie iš tokių kalbos vienetų kartais daugiau ar mažiau terminizuojami, pvz., *ruošla* „kasdieninis laivo išorinių vietų švarinimas“ (LSA); *linkmė* „laivo plaukimo kelias pasaulio šalių atžvilgiu, kampas tarp dienovidžio plokštumos ir laivo vidurkio plokštumos <...>“ (LSA); *kiaurymė* „skylė, kiaura vieta kokiam nors įtaisui ar prietaisui laive įrengti <...> povandeninės dalies, viršvandeninės dalies, denio“ (LSA). Tokio pobūdžio leidinys yra ne tik naudingas laivybos praktikams, bet ir įdomus kalbininkams – pirmiausia dėl kalbos vienetų variantiškumo (LSA pateikiama daug jūrininkų kalbos vienetų pavyzdžių: LSA įrašyta daugiau nei tūkstantis vienetų, neužfiksuotų kituose *Jūreivystės terminų vartosenos duomenyno* (JTVD) šaltiniuose) ir sąvokų aiškinimo išsamumo. Be to, vietoj didžiosios dalies svetimakilmųjų pavadinimų siūloma lietuviškų atitikmenų¹. Pastarieji yra labai įvairūs struktūros, semantikos, taisyklingumo požiūriu, todėl įdomu juos išsamiau patyrinėti.

Šio darbo tikslas – nustatyti, kokiais lietuviškais² atitikmenimis keičiami tradiciniai svetimakilmieji³ jūreivystės ir su ja susijusių kitų veiklos sričių terminai⁴ V. Pakalniškio leidinyje „Laivybos sąvokų aiškinimas“ (2005), ir aptarti jų darybą bei taisyklingumą. Buvo renkami ir analizuojami tik tie žodžiai (žodžių junginiai), kurių nefiksuoja kiti specialiosios jūreivystės leksikos šaltiniai, pasiūlyti rengiant JTVD (plačiau žr. <http://is.ku.lt/zodynas/index/descr>)⁵. Šio duo-

¹ Pasitaiko atvejų, kai pakaitų teikiama ir įprastiems, visiškai taisyklingiems lietuviškiems terminams, pvz., plg. *jūreivis* ir *irčius*; *pamaina* ir *kelena*; *riebokšlis* ir *gniauzas*. Iš sąvokų apibrėžčių negalima suprasti tokio keitimo motyvų, juolab kad tikslesnio tokio keitimo paaiškinimo nėra.

² Dažniausiai jie yra lietuviški, tačiau pasitaiko vienas kitas kitos kilmės, nors autoriaus laikomas lietuvišku, pvz., *lystė*.

³ Straipsnyje svetimakilmiais vadinami žodžiai, dabartinės kalbos požiūriu nepriskiriami savajai leksikai, t. y. tarptautiniai žodžiai, svetimybės ir pan. (senieji tikrieji skoliniai aptariami tik išskirtiniais atvejais, pvz., kai LSA jie keičiami kitais žodžiais (žodžių junginiais)).

⁴ Kadangi „<...> visai neaišku, kaip atskirti terminą nuo netermino (pvz., nustatyti, ar žodis jau terminizuotas, kokia jo reikšmė laikytina terminine)“ (Jakaitienė 2009, 197), ir, kaip praktika rodo, tai sunkokai sprendžiama mokslinė problema, šiame straipsnyje visi LSA vartojami kalbos vienetai patogumo dėlei vadinami terminais.

⁵ Gali būti, kad kuriame nors šaltinyje šie kalbos vienetai yra vartojami, tačiau JTVD rengėjai jų netraukė į Duomenyną dėl jūrinės specifikos trūkumo, abejotino terminiškumo arba jų tiesiog nepasitaikė tuose puslapiuose, iš kurių buvo renkama medžiaga (plg. LSA laivybai svarbių sąvokų žodynyje aiškinamus žodžius *kastuvas, indauja, dėklas, Bangpats* „aisčių bangų dievaitis“, *Šienpjoviai* „Oriono žvaigždynas“, *Tikutis* „Kapelos žvaigždė“ ir pan.).

menyno teikiniai yra darbo medžiagos pagrindas⁶ ir toks tyrimas iki šiol nebuvo atliekamas. Taigi daugiausia analizuojami atitikmenys tų svetimakilmių terminų, apie kuriuos vienaip ar kitaip užsimenama pačiame V. Pakalniškio leidinyje (dažniausiai tai daroma sąvokų apibrėžtyse), pvz., *valdūnas* – „karo laivų junginio vadas. Valdūnas dar vadinamas arabų kilmės žodžiu – admirolas“ (LSA). Atliekant tyrimą atsižvelgta ir į tas sąvokas, kurių svetimakilmiai atitikmenys yra aiškūs iš bendrojo konteksto ar panašių terminų (žr. *lavykla* (JTVD), *lygmena* (JTVD) ir pan.), tačiau specialus uždavinys nustatyti norminius ar įprastesnius dabartinės kalbos atitikmenis nebuvo keliamas⁷. Buvo tikrinama, ar žodis teikiamas DŽe, LKŽe, TB (kartais – BKŽa) ir, jei teikiamas, ar tokia (panašia) reikšmė, kokią nurodo LSA. Nustatoma surinktų vientisinių terminų daryba, analizuojamas jų taisyklingumas (aptariant šiuos aspektus neatsižvelgiama į JTVD rodinius, o susidaroma sava sistema).

Surinkus ir išanalizavus tyrimo duomenis, matyti, kad V. Pakalniškis linkęs keisti kone visus svetimakilmius žodžius, neatsižvelgdamas į jų norminį statusą. Nors leidinio pradžioje užsimenama, kad tarptautiniai žodžiai yra reikalingi, tačiau toliau pabrėžiama, jog „daugelis mūsų laivyne vartojamų svetimžodžių yra visai ne tarptautiniai žodžiai, dėl to nepateisinami“ (LSA 5)⁸. Tokios nuostatos autorius laikosi aiškindamas beveik visas laivybos sąvokas. Išanalizavus LSA duomenis, matyti, jog didžioji dalis lietuviškais atitikmenimis keičiamų kalbos vienetų yra tarptautiniai žodžiai – dabartinės kalbos požiūriu šalutiniai ar lygiaverčiai (rečiau vieninteliai) normos variantai. Plg. atitikmenų poras: *kapitonas* : *laivūnas*, *bocmanas* : *denčius*, *locmanas* : *vedlūnas*, *elektra* : *žaibė*, *projektuoti* : *kurti*⁹, *švartuoti* : *raištuoti*, *valcuoti* : *ridinti*, *treniruotis* : *lavintis*, *gravitacinis* : *riedantis*, *juridinis* : *teisinis*, *faktinis* : *tikrinis*, *dinaminis* : *vyksminis*, *zona* : *sritis*, *jardas* : *tripėdis*, *vulkanas* : *ugnikalnis*, *šcherai* : *uolynas*, *turistas* : *žygeivis*, *gruntuoti* : *uždažuoti*, *autokratija* : *vienvaldystė*, *oceaninis* : *vandenyninis*, *zondas* : *tirklas* ir t. t.

Per daug neanalizuojant tokių siūlinių tikslingumo, galima teigti, jog svetimakilmių jūreivystės terminų atitikmenys, kuriuos teikia V. Pakalniškis, yra kelių tipų. Bene aiškiausiai išsiskiria tas, kai terminai yra keičiami **sudėtiniais pava-**

⁶ Kadangi duomenys šiam tyrimui buvo baigti rinkti 2015 m. pavasarį, straipsnyje neanalizuojami vėliau į JTVD įrašyti kalbos vienetai, neatsispindi ir kitoks vėlesnis duomenų keitimas.

⁷ Kartais iš apibrėžties galima numanyti tarptautinį atitikmenį, pvz., *bangavimo smarkumas* (plg. *bangavimo intensyvumas*), tačiau, jei LSA autoriaus šie atitikmenys neteikiami, gali būti, kad jie nėra laikomi ekvivalentais, todėl numanymu nepasikliauta ir į tyrimo objektą tokie vienetai nebuvo traukiami.

⁸ Dar žr. „<...> svetimžodžius vartoti tik tuo atveju, kai nėra savo žodžio. Jeigu savas žodis yra buvęs, bet dėl kurių nors priežasčių pamirštas arba pakeistas svetimžodžiu, reikėtų jį prisiminti ir vartoti ne tik laivyboje, bet ir kasdieninėje kalboje“ (LSA 5).

⁹ LSA autorius rašo, kad junginys *kurti laivą* „statyti laivą ar valtį“ yra seniai pajūrio ir pamario laivininkų vartota sąvoka (LSA 95).

dinimais. Tokie vienetai sudaro beveik trečdalį visų surinktų pavyzdžių. Sakysime, „Laivybos sąvokų aiškinimas“; be daugelyje šaltinių vartojamo *achterpiko*, mini *galinę kertę* ir pirmenybę teikia pastarajam; panašiai *achterštevenis* – *galinė gakta*, *akvalangas* – *kvėpavimo prietaisas*, *balastas* – *laivinė sunkmena* ir pan.

Analizuojant šio tipo teikinius akivaizdu, jog vieni jų galėtų būti geri svetimkilmų terminų pakaitai, pvz., *krantų irimas* (plg. *abrazija*), *galinis denis* (plg. *jutas*), *stiebo lizdas* (plg. *stepsas*), *vairo lynas*, juo labiau *vairalynis* (plg. *šturtrosas*), tačiau kiti atrodo dirbtinoki ir praktinei vartosenai nelabai patogūs, pvz., *laivinių reikalų tvarkytojas* (plg. *agentas*), *krovinių siuntimo tarpininkas* (plg. *ekspeditorius*), *įvykio raštas* (plg. *aktas*), *laivo briauna* (plg. *bortas*), *veiklos tvarkytojas* (plg. *dispečeris*), *laivyno dalinys* (plg. *flotilė*), *lėšų sanaukynas* (plg. *fondas*), *dvigubas dažninis kryptčiavimas* (plg. *kruizpelengas*), *magnetinis netaisyklingumas* (plg. *anomaliija*), *jūrlapių mokovas* (plg. *kartografas*), *žemo slėgio urdulys* (plg. *ciklonas*). Kai kurie iš V. Pakalniškio teikinių panašūs į sutrumpintas sąvokų apibrėžtis, o ne į pačius terminus, pvz., *vairo koto kiaurymė* (plg. *hempertas*), *vandens slėgio lygintuvas* (plg. *hidroforas*), *valtinio keltuvo atrama* (plg. *kilblokas*), *įvykio užrašas* (plg. *protokolas*), *jėgos krypties atkarpa* (plg. *vektorius*), *vienaragis banginis* (plg. *narvalas*), *laiba valtis* (plg. *velbotas*), *aštri įlanka* (plg. *fiordas*¹⁰), *rodyklinis slėgmatis* (plg. *aneroidas*), *trijų eilių irklavis* (plg. *trirema*) ir pan.

Be abejo, reikia pripažinti, kad dauguma teikinių tiksliai įvardija sąvoką, pvz., *galinė burė* (plg. *bizanė*), *vandens vartai* (plg. *batoportas*), *vandenslėginis greitmatis* (plg. *hidrodinaminis lagas*), *kraštinė virvė* (plg. *liktrosas*), tačiau kalbos ekonomijos principas sudarant terminus yra vienas svarbiausių (Gaivenis 2002, 42–44; Jakaitienė 2009, 189), todėl įprasti svetimakilmiai terminai paprastai nurungia savus sudėtinius, nors šie ir būtų vienareikšmiški bei tikslūs (dar plg. kitų JTVD šaltinių *dispačas* ir LSA *krovinė paskata* „laivo valdytojo premija už pirmalaikį laivo krovimą“, atitinkamai *dispaša* ir *nuostolių skirstymo raštas*, *toprikas* ir *valčių svirčių sietas*, *flortimbersas* ir *vytinio gulsnis*, *baleris* ir *vairo kotas*, *krinolinas* ir *galinė atrama*, *vindzeilis* ir *vėdinimo rankovė*, *kancelingas* ir *atplaukos laikotarpis* ir pan.).

Daug didesnę aptariamų LSA teikinių dalį sudaro **vientisiniai pavadinimai**. Šiuos galima skirti į kelias grupes: 1) bendrinės kalbos žodžiai, vartojami tokia pačia reikšme kaip ir LSA; 2) terminizuoti bendrinės kalbos (rečiau – tarmių) žodžiai; 3) LSA sudarytojų teikiami naujadarai. Tiesa, atskirti 1) ir 2) grupelių pavyzdžius galima tik sąlygiškai, nes nėra griežtų terminizacijos laipsnio nustatymo kriterijų.

¹⁰ Nors šis rašybos variantas teikiamas ir DŽe, LKŽe, LKRS (1992, 96), pastaruoju metu vis labiau įsitvirtina rašyba su *j* – *fjordas* (TB, BKŽa).

Atvejų, kai svetimakilmiai pavadinimai LSA keičiami **tam tikrais bendrinės kalbos žodžiais**, gana daug. Sakysime, vietoj kitų šaltinių teikiama tarptautinio žodžio *fumigacija* LSA nurodo *smilkymą*, vietoj termino *inspektorius* – *tikrintojas*, vietoj *dinamometras* – *jėgomatis* (arba *jėgmatis*), vietoj *yachtininkas* – *buruotojas*, vietoj *orientacija* – *lygiavimasis*, vietoj *linija* – *brūkšnys*, vietoj *reguliuojimas* – *tvarkymas*, vietoj *tipas* – *atmaina*, vietoj *vibracija* – *virpėjimas*, vietoj *kontūras* – *apybrėža*¹¹, vietoj *reakcija* – *atsakas*, vietoj *gradavimas* – *dalijimas*, vietoj *stichija* – *gaivalas*¹², vietoj *poliklinika* – *gydykla*, vietoj *produktas* – *gaminyas*, vietoj *anketa* – *klausimynas*, vietoj *polius* – *kalstas*, vietoj *interesantas* – *lankytojas*, vietoj *tramplinas* – *šokynė*, vietoj *trasa* – *tiesinys*, vietoj *pretekstas* – *dingstis* arba *vada*, vietoj *punktyras* – *taškuotė*, vietoj *bandažas* – *tvártis* ir t. t.

LSA ne tik keičiami svetimakilmiai pavadinimai, bet ir nuosekliai sudaromi tam tikrų žodžių darybiniai lizdai, pvz., vietoj daiktavardžio *bufetas* siūloma vartoti *indauja* ir iš jo padaromas asmens pavadinimas – *indaujininkas* „bufetininkas“; nors šio, skirtingai nei pamatinio žodžio, neteikia nė vienas dabartinės kalbos šaltinis¹³. Panašaus lizdavimo esama ne vienu atveju – kartais pasitelkiami bendrinėje kalboje jau esantys žodžiai, kartais siūlomi tam tikri naujadarai, pvz.: *gaivalas* „stichija“ ir atitinkamai *gaivalinė nelaimė*, *gaivalinės jėgos*; *gydyba* „medicina“ ir *gydybos darbuotojas*, *gydybos tarnyba*; *ridinti* „valcuoti“ ir *ridintas plienas*, *ridintuvas* „valcai“; *saikas* „norma“ ir *saikavimas*, *saikinys* „normatyvas“, *saikus* „normalus“; *lavintis* „treniruotis“ ir *lavintojas* „treneris“, *lavintuvas* „treniruoklis“; *tikrybė* „faktas“ ir *tikrinis* „faktinis“, *tikrinis krovininis atvaizdas* „kargoplanas“ ir pan.¹⁴ Kaip matyti iš šių pavyzdžių, dalis lietuviškųjų yra dažnai vartojami tarptautinių žodžių sinonimai (paprastai prestižiniai normos variantai), o dalis – kasdienei kalbai nelabai būdingi, bet žodynuose užfiksuoti leksikos vienetai.

Esama keleto bandymų atgaivinti vieną kitą dabartinės kalbos požiūriu jau pasenusį vartosenos variantą, pvz., *kvotimai* „egzaminas“ (plg. *kvosti* – (psn.) „egzaminuoti“ (DŽe)), atitinkamai ir *kvotimų lapelis* „egzaminų bilietas“ (LSA), *kvotimų santalka* „egzaminų komisija“ (LSA); *laiviniūkas* „laivo darbuotojas; įgulos narys, plaukiojantis laivais“ (LSA) DŽe taip pat nurodomas kaip pasenęs žodis, toks pat yra *vaidykla* „teatras“ (LSA). Dar rečiau girdėti būtų *išvežtas* (LKŽe) eksportui pavadinti (tiesa, LSA siūlo mot. g. – *išveža*), *važma* (LKŽe)

¹¹ Įdomu, kad tokia pačia reikšme šis žodis, kaip fizikos terminas, teikiamas ir TB.

¹² Nors kasdienėje vartosenoje nelabai įprastà, tačiau pirmoji šio žodžio reikšmė yra „stichija“ (žr. DŽe, LKŽe, BKŽa, TB).

¹³ Be įprastinių DŽe, LKŽe, TB, BKŽa, tikrinta ir DLKT – daiktavardis *indaujininkas* nepavartotas nė karto.

¹⁴ Tiesa, ne visi vediniai taisyklingumo požiūriu yra pavykę, pvz., *mokovinė pagalba* „konsultacija“ (plg. *mokovas* „specialistas“).

užmokesčiui už krovinių gabenimą apibūdinti¹⁵, *akinys* (LKŽe) okuliarui, teleskopo stikliui įvardyti, baltų ir slavų bendrybė¹⁶ *kermūšis* česnakui pavadinti ir pan.

Iš **terminizuotų bendrinės kalbos** (rečiau – tarmių) žodžių, kaip galima tikėtis, daugiausia yra tokių, kurių reikšmė siaurinama, konkretinama. Sakysime, šluotai, laivininkų dažniausiai vadinamai *švabra*, pavadinti siūlomas daiktavardis *šiurpė* (plg. *šiurpė* – 1. kas pasišiaušusiais plaukais ar plunksnomis, 2. *prk.* kas piktas, pasipūtęs (DŽe)¹⁷). *Brasus* – vieną virvyno dalį, skirtą skersėms sukiniti, skatinama vadinti *vadziomis* (plg. *vadžios* – 1. virvės ar šikšnos pakinkytam ar kliui valdyti, 2. virvė šieno ar šiaudų vežimui veržti (DŽe)); *kubriką* – tam tikras gyvenamąsias patalpas laive – *buveine* (plg. *buveinė* – gyvenamoji, būvamoji vieta (DŽe)); *musingą* – stovymą virvės viduryje – *gumbu* (plg. *gumbas* – 1. sustorėjimas kurioj vietoj, surietėjimas; koks pasipūtimas <...> (LKŽe)); *zumerį* – zirconitą elektros srovės pertraukiklį – *zirza* (plg. *zirza* – 1. kas zirzia, zyzia <...> (LKŽe)); *relingus* – denio aptvaros virbus – *mietais* (plg. *mietas* – kuolas, baslys (DŽe)); *kajutkompaniją* – *ramovė* (plg. *ramovė* – 1. rami vieta, 2. karininkų klubas, jo patalpos (DŽe)); *heliografą* – *tviskalu* (plg. *tviskalas* – tviskantis daiktas (DŽe)); *taraną* – *badikliu* (plg. *badiklis* – 1. smailus pagalys, 2. dyglys (DŽe)); *brigadą* – *guotu* (plg. *guotas* – 1. nedidelė grupė (medžių, krūmų, grybų), 2. kaimenė, banda, būrys (DŽe)); *kompasą* – *kelrodžiu* (plg. *kelrodis* – 1. kelio krypties rodyklė, 2. *prk.* kas rodo veikimo kryptį (DŽe)) ir t. t.

Kai kurie siūlomi pakaitai yra sistemiškai gana tikslūs turint galvoje įvairių technikos sričių pavadinimus. Sakysime, LSA siūlomas lietuviškas *števenio* atitikmuo yra *gakta*, kuris apibūdina ir kitų įrenginių – rogių ir krosnies – priešakinę dalį (žr. DŽe). Tačiau galima manyti, kad dėl metaforiniu pagrindu atsiradusios trečios „gaktikaulio“ reikšmės ir didesnio jos paplitimo gyvojoje kalboje (palyginti su rogėmis ir krosnimi)¹⁸ lietuviškasis *števenio* atitikmuo nėra perspektyvus.

Retkarčiais, pritrūkus reikiamo žodžio iš aktyviojo dabartinės kalbos žodyno, pasitelkiama viena kita **tarmybė**. Pavyzdžiui, senovinio burlaivio priekio papuošimui pasakišku atvaizdu, vadinamajam *naithedui*, įvardyti LSA terminizuo-

¹⁵ DŽe šios reikšmės neteikia – *važma* yra *važtos* sinonimas: „1. vežamas daiktas, bagažas, 2. važtaraščių tvarkomas krovinytas“.

¹⁶ Svarstymus apie daiktavardžio *kermūšė* „laukinis česnakas“ kilmę žr. Sabaliauskas 1990, 121.

¹⁷ Tiesa, *šiurpti* reikšmė „šiauštis“ yra šalutinė, o pagrindinė susijusi su emocije būseną („darytis nelygiam nuo šalčio, iš baimės“ (DŽe)), be to, daiktavardis *šiurpė* turi daugiau reikšmių, nei nurodoma LKŽe, juo labiau DŽe ar BKŽa (pvz., *šiurpė* yra ir tam tikras gašdinamasis pasakojimas). Taigi galima manyti, kad dėl daugiareikšmiškumo ir nuotolio nuo pagrindinės reikšmės *šiurpė* reikšmė „laivo šluota“ greičiausiai neprigyto (nebent tikslingai būtų siekiama papildomai pabrėžti nemalonumą, kad reikia ja šluoti). Vis dėlto, norint pavadinti šį įrankį kaip nors ypatingai (kituose šaltiniuose ji vadinama *šluota* (TLŽŽ, JŽ), *plaušine šluota* (JŽ)), pagal išorinį požymį, galima rasti ir ne tokių daugiareikšmių variantų, pvz., *šiauša* (plg. *šiauša* – 1. pasišiaušėlis, susivėlėlis, 2. pikčiurna, pasipūtėlis, priešgyna (DŽe)).

¹⁸ Terminų bankas taip pat yra įtraukęs šį veterinarinės anatomijos terminą.

jamas dialektizmas *daba* (plg. *daba* (tarm.) – papuošalai (DŽe)); įtaisui, ant kurio kabinamos varstomos durys, pavadinti atgaivinama tarmybė *kengė* (plg. *kengė* – 2. (tarm.) į staktą kalamas durų vyrio kablys (DŽe)), prisimenamas žemaitiškas granito pavadinimas *truotas* (plg. *truotas* (žem.) – 1. budė, galąstuvus, 2. granitas (DŽe)). Visai gražu būtų ir dabar plokščiadugnį krovinį laivą ne barža, o savuoju žodžiu, užfiksuotu senuosiuose raštuose, – *vytinė* vadinti (žr. LKŽe pavyzdžius) ir pan.

Bendrinės kalbos žodžių reikšmės platinimo ar perkėlimo pavyzdžių, minimų tik LSA, užfiksuota palyginti nedaug. Iš tokių būtų vietoj tarptautinio *kokpito* siūloma *gūžta* „atvira dėžė burialaivių, pergų denyje, skirta eigos kelenos dalyviams“ (plg. *gūžta* – 1. lizdas, 2. *prk.* gyvenama vieta, židiny (DŽe)), vietoj *paravano* – *skėtis* „įtaisas plaukiojančio laivo stuobui apsaugoti <...>“ (plg. *skėtis* reikšmės DŽe). Taip pat metaforinio perkėlimo būdu yra atsiradusi ir daiktavardžio *riešas* reikšmė „kardanas“ (plg. *riešas* – 1. lanksčioji dalis tarp plaštakos ir dilbio, 2. pirštinės atnara (DŽe)), daiktavardžio *ludė* reikšmė „triumas“ (plg. *ludė* – „iš lentelių sukalta į viršų platesnė lyg ir dėžė, uždedama ant rogių“ ir kitos panašios reikšmės LKŽe)¹⁹, daiktavardžio *sietas* reikšmė „viršūninė styga, štagas karnakas“ (plg. *sietas* – ryšys galvijui tvarte pririšti, saitas), greičiausiai ir daiktavardžio *pakabas* reikšmė „rėjų laikiklis, topenantas“ (plg. *pakabas* – lankelis drabužiui pakabinti, sprąstis (DŽe)). Rytų aukštaičių patarmės *zīrbė*, užuot reiškusi vieną ar kitą besisukantį žaislą (žr. DŽe *zīrbė*), LSA pasitelkiama propeleriai pavadinti, o *pamėnas* – mirazui įvardyti (plg. *pamėnų* reikšmės DŽe – nuo šiaurės pašvaistės iki šmėklų ir stebuklų). Metoniminį perkėlimą galima įžvelgti gerokai rečiau, sakysime, kai daiktavardis *gelžis* vartojamas visiems metalams apibūdinti²⁰.

Reikšmės platinimu greičiausiai reikėtų laikyti *drungos* atvejį: LKŽe jis fiksuojamas kaip „drungnumas“; o LSA – kaip „temperatūra“. Panašiai ir *valyumas*: žodynuose teikiama reikšmė yra „švarumas, tvarkingumas“; o LSA – „higiena“; taip pat *dvailė*: žodynuose – „dviguba“; o LSA – „sizigija“; t. y. Mėnulio jaunaties ir pilnaties metas. Pasitelktos tarmybės *tepiklis* reikšmė irgi kiek paplatinama: užuot reiškusi lašinių gabaliuką (žr. DŽe), ji nusako lubrikatorių.

Terminizuotaisiais žodžiais, matyt, negalima laikyti tų, kurių reikšmės neišei-
na susieti su DŽe ar LKŽe nurodomu žodžiu – tai atvejais, kai ne reikšmė išsiru-
tulioja iš jau esančių, o su tuo pačiu darybos formantu (realizuojant kitą darybos
funkciją ar pan.) sudaromas kitos reikšmės žodis. Sakysime, iš LKŽe teikiamos
daiktavardžio *kibirėštynas* „ugniavietės“ reikšmės negalima išvesti LSA reikšmės

¹⁹ LSA nurodoma, kad *ludė* yra vadinama ir naujadaru – (*laivo*) *sankrova*. Šis pavadinimas taip pat yra atsiradęs terminizuojant jau esamus žodžius (plg. *sankrova* – 2. sandėlis (LKŽe)).

²⁰ Kad kalbama ne apie geležį, o apskritai apie metalus, galima suprasti iš termino apibrėžties fragmento „gelžis skirstoma į juoduosius g., spalvotuosius g., tauriuosius g.“ (LSA).

„fejerverkas“; pirmuoju atveju su priesaga *-ynas* padarytas vietos, kurioje gausu pamatiniu žodžiu pasakomų daiktų – kibirkščių, pavadinimas (tai dariausias vietų pavadinimų afiksas (DLKG 133)), o LSA *kibirkštynas* – kuopinis pavadinimas, savotiškas naujadaras, žymintis kibirkščių grupę, visumą (plg. DLKG 143). Daiktavardžio *lygmenà* reikšmės „formulė“, kurią galima suprasti iš LSA pavyzdžių, negalima susieti su J. Jablonskio naujadaru *lygmena* reikšme „palyginimas“ (*Nieko savo lygmena įžeist nenoriu!* (LKŽe)). Darybiškai abi *lygmenos* skiriasi: *lygmena* „formulė“ greičiausiai yra vardažodinės ypatybės turėtojo pavadinimas, padarytas iš kokybinio būdvardžio *lygus* su priesaga *-mena* (abi formulės pusės turi būti *lygios*; dar plg. DLKG 120), o *lygmena* „palyginimas“ – veiksmo rezultato (objekto) pavadinimas, su priesaga *-mena* padarytas iš veiksmožodžio *lyginti* (dar žr. DLKG 127).

Panašūs į šiuos atvejus yra ir tokie kaip *nuoslanka* „kampas tarp laivo vidurkinės plokštumos ir plaukimo kelio“ (plg. *nuoslanka* – „nuošliauža“ (DŽe)), *tripėdis* „jardas“ (plg. LKŽe literatūros terminą *tripėdis*), *griežynė* „koncertas“ (plg. *griežynė* – „vaikų pasidaromas griežiamasis styginis instrumentas“ (DŽe)), *įvingis* „burlaivio posūkis į vėją keičiant vėjapusę“, kitaip – *overštagas* (plg. *įvingis* – „vingis, įlanka“ (LKŽe)) ir pan.

Šiuos terminizuotais kalbos vienetais nelaikytinus žodžius, matyt, galima vadinoti savotiškais **LSA naujadarais**. Pastarųjų gausa ypač būdinga šiam leidiniui ir, palyginti su kitais JTVD šaltiniais, yra išskirtinis jo bruožas. Be abejo, tai sietina su V. Pakalniškio siekimu gryninti terminiją.

Surinkus ir išanalizavus duomenis, matyti, kad LSA naujadarų yra visų darybos tipų, tačiau gausiausia – **dūrinių** grupė²¹. Tai rodo ne tik autoriaus pastangas kurti lietuviškus terminus, bet ir tinkamą terminologinę nuostatą: dūriniai, kaip terminai, labai tinkami semantinio talpumo, glaustumo ir vienareikšmiškumo požiūriu. Ši nuostata matyti vien iš LSA nurodomų sinonimų, pvz., plg. *jūr-vėjis* ir *jūrinis vėjas*; *vėjačiuoža* ir *lentinis buriavimas*; *didstiebis* ir *galinis stiebas*; *linklavis* ir *linkminis laivas*; *karlavis* ir *karo laivas*; *kabliakartė* ir *kablinė kartis*; *laivavaryba* ir *laivo agnos įrengimų naudojimas* (*laivo energetinių mechanizmų eksploatacija*) ir pan.

Didžioji dalis naujadarų dūrinių yra palyginti tikslūs ir sistemiški. Sakysime, su dėmeniu *vanden-*, pvz.: *vandenslėgis* „hidraulika“, *vandenmokslis* „hidrologija“, *vandengaubė* „hidrosfera“, *vandenžyma* „vaterlinija“, *vandenstygė* „vaterštagas“, *vandendėžė* „kesonas“, *vandentranka* „hidrosūgis“, *vandenkelis*²² „kanalas“.

²¹ Pastebėta, kad DŽe, LKŽe, TB nefiksuojamų dūrinių nemažai ir tarp tų LSA teikinių, kurių reikšmė nurodoma, bet neteikiami svetimakilmiai atitikmenys (tokie pavadinimai nepriklauso straipsnio objektui), pvz., *medlakštė*.

²² Kitokia reikšme šis dūrinys vartojamas kaip gynybos terminas (žr. TB).

Kaip galima tikėtis, gana nemažai dūrinių yra su įvairias jūreivystės aktualijas reiškiančiais dėmenimis *laiv-* (1), *bang-* (2), *važ-* (3), *mat-* (4), *tašk-* (5), *kel-* (6), *tol-* (7), *vaizd-* (8), *or-* (9), *krov-* (10), *plūd-* (11), *dien-* (12), *veiksm-* (13), *rod-* (14) ir kt., pvz.: 1) *gilumlaivis* „batiskafas“, *irkilaivis* „galera“, *linkilaivis* „laineris“, *šaltlaivis* „refrižeratorius“, *valklaivis* „traleris“, *dvilaivis* „katamaranas“, *trilaivis* „trimaranas“, *karlaivis* „karo laivas“, *senlaivis* „blokšipas“, *vadlaivis* „flagmanas“, *laivabrėžis* „plazas“, *laivaikis* „junga“, *laiveda* „navigacija“, *laivažymė* „bilietas“; 2) *bang(o)saugis* „molas“, *bangburė* „pirmagalio burė, nenaudojama nuo XVIII a. pab.“, *bangčiuoža* „banglenčių sportas“; 3) *bėgvažis* „vagonas, cisterna“, *jėgvažis* „traktorius“, *keleivažis* „autobusas“, *kelvažis* „automobilis“, *kopvažis* „lyninis keltuvas“; 4) *žvaigždėmatis* „astroliabija“, *tekmatis* „hidrometras“, *voltmatis* „voltmetras“, *matkartė* „futštokas“; 5) *žemtaškis* „nadyras“, *tolitaškis* „apogėjus“, *virštaškis* „zenitas“; 6) *keliakryptė* „maršrutas“, *keliatiltis* „viadukas“, *kelbrėžis* „odografas“, *kelvažis* „automobilis“, *erdvėkelis* „orbita“, *urvakelis* „tunelis“; 7) *tolitaškis* „apogėjus“, *tolsakis* „telefonas“, *tolraštis* „telegrama“ – ši daiktavardį LKŽe nurodo kaip vertalą iš vokiečių kalbos ir tokie, matyt, būtų LSA *tolirašis* „telegrafas“, *tolvaizdis* „televizorius“ ir panašūs į juos; 8) *tolvaizdė* „televizija“, *tolvaizdis* „televizorius“, *lygvaizdė* „simetrija“; 9) *oratyra* „meteorologija“, *orgaubė* „atmosfera“; 10) *krovajuostė* „transporteris“, *žaiškrovė* „elektrokaras“; 11) *plūdraištis* „builynis“, *plūdlaikis* „briedelis“; 12) *dienrodė* „data“, *dienskaitis* „kalendorius“; 13) *veiksmotvarkė* „grafikas“, *veiksmodara* „technologija“; 14) *ženklarodis* „semaforas“, *vietrodis* „adresas“, *rodlangis* „vitrina“, ir pan.

Yra keletas šaknų, kurios taip pat reiškia svarbius laivybai dalykus, tačiau dėl neįprastos reikšmės, kurią suteikia joms LSA, šių žodžių galima nesuprasti. Sakytime, dūriniai su dėmeniu *dažn-* reiškia ką nors, susijusį su radijo bangomis: *dažniasklaida* „radijas“, *dažniaskleidis* „radijo siųstuvas“, *dažniarašis* „radiotelegrafas“, *dažniaraštis* „radiograma“, *dažnialaidis* „antena“, o su dėmeniu *drung-* – dalykus, susijusius su temperatūra: *drungorašis* „termografas“, *drungoskyra* „termoizoliacija“. Dalies dūrinių dėmenys pabrėžia kokybines sąvokų ypatybes, pvz., *did-*, *drūt-*, *dvi-* ir kt.: *didstiebis* „grotstiebis“, *didvaltė* „barkasas“²³, *drūtlaidis* „kabelis“, *drūtšonis* „barhautas“, *dvilaivis* „katamaranas“, *dvižiūris* „binoklis“, *greitluotis* „baidarė“, *videžeris* „lagūna“, *aplinkratis*²⁴ „azimutas“ ir t. t.

Taisyklingumo požiūriu didžioji dalis LSA teikiamų dūrinių yra tinkami vartoti ir tam tikromis sąlygomis galėtų pakeisti svetimakilmius pavadinimus. Sakytime, kasdienėje laivininkų kalboje vietoj tarptautinio žodžio *futštokas* galė-

²³ Tarp vartosenoje paplitusių jūreivystės terminų yra ne vienas dūrinys su dėmeniu *did-*, pvz., *didburė* (JŽPŽ, LSA, TLŽŽ, StJl), *didbangė* (LAJŽ, ALJTLŽŽ) ir pan.

²⁴ *Aplinkratis* minimas LKŽe kaip 1915 m. Čikagoje leisto žodynėlio naujadaras, tik nurodoma kita reikšmė – „aplinkuma, ratas“.

tų pasitaikyti aiškus ir tikslus lietuviškas daiktavardis *matkartė* „matavimų kartis <...>“²⁵ (LSA), vietoj *halsas* – *vėjapusė*, vietoj *krengelsas* – *virvažiedis*, vietoj *bakštagas* – *šonlaikis*, vietoj *tenderis* – *lyntempė*, vietoj *ichtiologija* – *žuvotyra*. Sunkiau įsivaizduojama, kad būtų vartojami tokie naujadarai kaip *dvelkburė* „spinaakeris“; *švieslaidis* „iliuminatorius“; *eigokaita* „reversas“; *linkraštis* „kursografas“; *žemvežė* „šalanda“; *dugnovelkė* „draga“; *saviskola* „unifikuotas kreditas“; o juo labiau *eilėskaita* „numeracija“; *veikloraštis* „programa“; *viršgarsis* „ultragarsas“; *kraštilgis* „perimetras“. LSA pasitaiko ir vienas kitas gana egzotiškai skambantis ir (ar) neigiamų asociacijų keliantis dūrinys, pvz., *gūds kambė* „gongas“; *triukšmagrieža* „džiazas“.

Palyginti su dūriniais, kitų darybos tipų LSA naujadarų yra gerokai mažiau. Kiekio požiūriu antras yra **priesagų vedinių** tipas. Iš jų daugiausia tokių, kurie įvardija asmenis pagal profesiją ar kitą veiklą. Dariausia priesaga yra *-ūnas*: *valdūnas* „admirolas“; *vedlūnas* „locmanas“; *vairūnas* „šturmanas“; *varūnas* „laivo mechanikas“; *krovūnas* „stividoras“; *šaldūnas* „refrižeratoriaus mechanikas“; *taiklūnas* „snaiperis“; *miklūnas* „sportininkas“. Akivaizdu, kad bandoma sudaryti tam tikra pareigybių sistema, tik kyla klausimas, ar praktiškai patogų būtų vartoti panašiai skambančius pavadinimus, sakysime, *vairūnas* ir *varūnas*. Asmenų pavadinimai taip pat sudaromi su priesagomis *-ininkas*, *-ikas*, *-tojas*, *-enis*: *virvynininkas* „takelazhininkas“; *guotininkas* „brigadininkas“; *indaujininkas* „bufetininkas“; *varikas* „motoristas“; *žai bikas* „elektrikas“; *irikas* „junga“; *ženkluojujas* „singnalizuotojas“; *lavintojas* „treneris“; *vytenis* „škipieris“.

Darybos požiūriu vienas įdomesnių naujadarų yra *denčius* „bocmanas“. Nors paprastai su priesaga *-čius* daiktavardžiai sudaromi iš veiksmazodžių (DLKG 111, dar plg. sisteminį LSA naujadarą *irčius* „jūreivis“), *denčius* greičiausiai yra daiktavardinės kilmės – nuo žodžio *denis* (jis vadovauja denio jūreiviams). O LSA siūlomas *eilietis* eiliniam jūreiviui pavadinti žodžių darybos požiūriu iš viso yra ydingas.

Priesagų vediniais bandoma lietuvininti ir kai kuriuos svetimakilmius prietaisų, įrenginių pavadinimus. Šiam tikslui dažniausiai pasitelkiama priesaga *-tuvas*, pvz.: *kalstuvos* „poliakalė“; *tvirtintuvos* „fiksatorius“; *rasotuvos* „kondensatorius“; *lavintuvos* „treniruoklis“; ne vienas priesagos *-inė* vedinys: *virpinė* „membrana“; *garsinė* „mikrofonas“; *nešulinė* „bagažinė“. Pasitaiko ir kitų priesagų, skirtų daiktams įvardyti, vedinių, pvz.: *užvediklis* „starteris“; *riedelis* „diskas“; *gulsnis* „floras“; *čiuralis* „pisuaras“.

Kuopiniams pavadinimams reikšti ne kartą pasitelkiama priesaga *-ynas*: *virvynas* „takelazas“; *nuostatynas* „statutas“; *padalynas* „skalė“; *parakynas* „pirotechnika“; *čiurlynas* „fontanas“²⁶. Prie kuopinių, nesusijusių su vieta, pavadinimų

²⁵ Plg. *matlankis* „įrankis (ppr. į 180 laipsnių padalytas pusratis) kampams matuoti ir žymėti“ (DŽe).

²⁶ Fontanas – kelių (keliolikos) čiurkšlių sankaupa (plg. *čiurlys* – čiurkšlė (DŽe)).

priskirtina *invarcija*, tik jis reiškia greičiau ne „terminologija“, kaip nurodoma LSA, o „terminija“ – terminų, t. y. invarčių, visumą. Su priesaga *-ykla* padaromas vienas kitas vietos pavadinimas, pvz., *lavykla* „laboratorija“ (ta pačia reikšme vartojamas ir daiktavardis *darbykla*, tik šis yra ne LSA naujadaras, o terminizuotasis vienetas²⁷). Pasitaiko ir įvairesnių pavienių kitų reikšmių priesagų vedinių, pvz.: *viduklė* „midelis“, *dryžuolė* „jūrinikė“, *įraštinimas* „įforminimas“, *vyksena* „dynamika“, *jūrlapytė* „(jūrų) kartografija“, *švaryba* „sanitarija“ ir t. t.

Tokios įvairovės nematyti analizuojant LSA naujadarus galūnių ir **priešdėlių vedinius**. Pastarųjų iš viso yra tik viena kitas, pvz.: *apydenis* „spardekas“, *įbangis* „frontas“, *antsienis* „bareljefas“, *užgarsis* „(garsų) fonas“, *užvaizdis* „(vaizdų) fonas“, *nuovaizdis* „kopiija“ ir pan.

Iš **galūnių vedinių** išsiskiria palyginti gausus potipis darinių su senuoju priešdėliu *in-*: *iñvertas* „balas“, *iñvardas* „terminas“, *iñbėgis* „inercija“, *inveža* „importas“, *inverta* „kriterijus“ ir kt. Sunku pasakyti, kodėl autorius nesirinko įprasčiau darybos būdo, t. y. su priešdėliu *į-*, pvz., vietoj *invertas* sisteminis būtų veiksmo rezultato pavadinimas *įvertis*²⁸ (: *įvertinti*), vietoj *invardas* – *įvardas*²⁹ (: *įvardyti*), vietoj *inkaustas* – *įkaustas*³⁰ (: *įkaustyti*), vietoj *inbėgis* – *įbėgis* (: *įbėgti*), vietoj *inveža* – *įveža* (: *įvežti*), vietoj *inteka* – *įteka* (: *įtekėti*), vietoj *inverta* – *įverta* (: *įvertinti*) ir t. t.

Viena didesnių grupelių yra vediniai su galūne *-a*, pvz., *gabena* „transportas“, *tyra* „teorija“, *garda* „apetitas“, *mikla* „sportas“, *vaivora* „spektras“; keletas iš jų padaryti iš veiksmazodžių, turinčių priešdėlį *nu-*, pvz., *nuotvaika* „dezodorantas, dezodoracija“, *nuoslanka* „tam tikras laivo pasvirimo kampas“, *nuovaža* „aparelė“. Tiesa, pastarieji du daiktavardžiai teikiami ir LKŽe, tačiau kitomis reikšmėmis ir, kadangi jų negalima susieti su LSA nurodomomis, pastarųjų laikyti terminizacijos atvejais nėra pagrindo.

Be anksčiau minėtų galūnės *-as* vedinių, jų yra daugiau, pvz.: *táikas* „vaizdo ieškiklis“, *apdairas* „periskopas“, *kaukas* „sirena“. Pasitaiko daiktavardžių, sudarytų su galūne *-ė*, pvz.: *talpė* „tara“, *žaižė* „elektra“, *skambė* „gongas“, ir galūne *-is*, pvz.: *teĩgis* „pliusas“, *neĩgis* „minusas“ ir pan.

LSA autorius ne kartą pasitelkia seniau neprigijusius, kitų visuomenės veikėjų siūlytus naujadarus. Vienas tokių – A. Vireliūno sukurtas (Sabaliauskas 1990,

²⁷ *Darbykla* (neol.) – 1. darbo vieta, darbavietė, 2. dirbtuvė (LKŽe).

²⁸ Daiktavardžio *įvertis* neteikia nei DŽe, nei LKŽe, tačiau jis vartojamas kaip fizikos, automatikos ir kitų mokslo sričių terminas (žr. TB). Priesagos vedinys *įvertinỹs* balo reikšme nebūtų tinkamas, nes fizikos, standartizacijos ir metrologijos mokslų yra vartojamas skaičiavimo funkcijos reikšme (DŽe, LKŽe neteikiamas; žr. TB).

²⁹ Nors šio daiktavardžio nemini populiariausi dabartinės kalbos šaltiniai (DŽe, LKŽe, TB ir kt.), jis būtų galimas kaip lietuviškas *termino* atitikmuo, juo labiau kad esama tam tikros vartosenos tradicijos (pvz., NakJl).

³⁰ Tokio žodžio neteikia nei DŽe, LKŽe, BKŽa, nei TB.

295) *energijos* atitikmuo *agna* „viena iš pagrindinių medžiagos (kūno) savybių, jos judėjimo matas“ (LSA) (plg. [*Toks darbas*] *be reikalo gaišina protinę agną* (LKŽ)³¹). Turint galvoje šią reikšmę, nuoseklus ir pagrįstas yra V. Pakalniškio teikiamas priesagos vedinys *agninė* „akumulatorius“:

Taigi, analizuojant surinktus pavyzdžius, ryškėja viena kita **bendresnė LSA teikinių parinkimo (sudarymo) tendencija**. Pirmiausia – tikslumo, konkretumo pagrindas, kurio stengiamasi laikytis ne tik apibūdinant sąvokas (plg. labai išsamias LSA ir ne tokias išsamias kitų JTVD šaltinių teikiamas terminų apibrėžtis), bet ir sudarant pačius terminus. Kaip minėta, greičiausiai dėl šios priežasties nemaža dalis vientisinių svetimakilmių pavadinimų keičiami sudėtiniais lietuviškais. Sakysime, daiktavardžio *rifavimas* „burių ploto sumažinimas esant stipriam vėjui“ (LSA) atitikmuo yra junginys *burių rabavimas*, nes be daiktavardžio *burės* būtų neaišku ir netikslu (plg. *rabuotis* „lipti, ropštis“: *Rabuojasi, keliasi anksti* (LKŽe)). Tikslumo kriterijaus laikomasi daugeliu atvejų, pvz., LSA vartojamas terminas *krovos tinklas*, o daugelyje kitų šaltinių *krovinio tinklas* (ALJTLŽŽ, StJL, TLŽŽ), tačiau kadangi ši krovos priemonė tiesiogiai kroviniui nepriklauso ir tik naudojama kam nors krauti, tikslesniu galima laikyti LSA teikinį.

Reikia pripažinti, kad dalis LSA teikinių kalbos sistemos požiūriu yra tinkamesni, nei dabar įprasta vartoti. Viena iš tokių grupelių – veiksmazodžių abstraktai: kalbant ne apie veiksmą, o apie jo rezultatą, vietoj *-imas (-ymas)* veiksmazodinių daiktavardžių LSA siūlomi kitos darybos pavadinimai (dažniausiai – galūnių vediniai), pvz., *laivo atplauka* „1. laivo atplaukimo į uostą veiksmai <...>, 2. laivo atplaukimo įraštinimas <...>“ (LSA) (plg. *laivo atplaukimas*); *inteka* „užlaivinio vandens patekimas į laivo vidų <...>“ (LSA) (plg. *įtekėjimas*); *gābena* „veiklos sritis, susijusi su žmonių, krovinių gabenimu gabenimo priemonėmis sausumoje, vandenyse, ore“ (plg. *gabenimas*); *krovos anga* (LSA) (plg. *krovimo anga*) ir kt.³²

Siekiant kuo geriau išaiškinti sąvokos apibrėžtį, kai kada LSA nurodomos tokia reikšmė šnekamojoje kalboje vartojamos svetimybės ar žargonybės³³, pvz.: **mufta* (: *mova*), **matrosas* (: *jūreivis, irčius*), **štoros* (: *užuolaidos*), **ploteris* (: *braižytuvos*), **fanas* (: *kalnų vėjas*), **globusas* (: *gaublys*), **trotuaras* (: *šaligatvis*), **račpeilis* (: *brūžiklis*), **bujrepas* (: *plūdraištis*), **cinas* (: *alavas*), **cinuoti* (: *ala-*

³¹ Dar plg. *agnus* (žem.) – „smarkus, judrus, energingas“: *Kad ir senas, bet agnus* (DŽe); *agnumas* – „smarkumas, judrumas, greitumas, mitrumas, apsukrumas, guvumas“: *Tas tavo vaikas yra par daug agnus* <...> (LKŽe); *agniai*: *Ana agniai apsisuka pri visko* (LKŽe); *agnybė* – „agnumas, smarkumas“: *Agnybėj smarkybėj dar motriška* <...> (LKŽe) ir t. t.

³² Tiesa, aptariamoms nuostatom laikytis pavyksta ne visada, plg. *denio išlinkimas* (LSA) ir *denio išlinkis* (TLŽŽ).

³³ Retkarčiais paties autorius nurodoma, kad terminas yra neteiktinas (*ntk.*).

vuoti), *forsmažoras (: *gaivalinės jėgos, stichinė nelaimė*³⁴), *rulonas (: *rietimas*³⁵), *salnikas (: *riebokšlis, gniaužas*), *krūlistas (: *įgulos sąrašas*), *špuntas (: *išėma*³⁶), *šipkartė (: *bilietas, laivažymė*), *stepselis (: *kištuvas, šakutė*), *čarteris (: *krovinių gabenimo sutartis*³⁷), *taimšitas (: *krovos laiko apskaita*), *šlagbaumas (: *užkardas, užkardis*), *šifting bordsai (: *krovos tvora*), *švabra (: *šiurpė*), *šmirgelis (: *švitras*), *šmirelpopieris (: *švitrinis popierius*), *vizyras (: *taikas*³⁸), *fallynis (: *valties raištas*), *štag-karnakas (: *viršūninė styga*), *serfingas (: *bangčiuoža*³⁹), *vindserfingas (: *vėjačiuoža, lentinis buriavimas*⁴⁰), *vaterpasas (: *gulsčiuukas, gulstainis*⁴¹) ir t. t.

Pasitaiko atvejų, kai LSA rašomi lietuviški terminai nuo kitų šaltinių (ar kurio nors iš jų) lietuviškų teikinių šiek tiek skiriasi – paprastai gramatine ar fonetine, kartais ir leksine forma, nors apibrėžčių esminių skirtumų nėra. Sakysime, *banginių medžioklis* (: *banginių medžiotojas* (JŽ)), *aukštimitis* (: *aukščiamatis* (TLŽŽ))⁴², *denio aptvaras* (: *denio aptvara* (A.ValR))⁴³, *mentis* (: *mentė* (J.ČerLT97, JŽ, LAJŽ, ršt.)), *krumpliartinė pavara* (: *krumplinė pavara* (LAJŽ)), *lytlaužis* (: *lytlauža* (JŽ, TLŽŽ)) ir t. t. Kaip minėta, ne kartą lieka neaišku, kodėl LSA forma kitokia, nei įprasta bendrinėje kalboje, pvz.: LSA rašo *kampmatis*, nors DŽe, LKŽe, TB ta pačia reikšme – *kampamatis*. Kartais neprestižinis variantas LSA pasirenkamas siekiant vietoj tarptautinio žodžio vartoti lietuvišką terminą, bet nerandant tinkamo pakaito, pvz., *darbovietė* vietoj *cecho*, *gelžis* vietoj *metalas*, *tikslinis* (*pavaldumas*) vietoj *operatyvinis* ir pan. Be abejo, tokie pakaitai kaip terminai netinkami daugeliu požiūriu (Gaivenis 2002).

³⁴ „Kalbos patarimuose“ (KP 4-2, 29) svetimybė *forsmažoras* keičiama junginiais *neįveikiamos aplinkybės, nenugalima jėga*.

³⁵ Kalbos komisija (VLKK) vietoj *rulono* teikia daiktavardį *ritinys* (KP 4-2, 55).

³⁶ Dabartiniai svetimybės *špuntas* atitikmenys yra *įlaidas, išdroža, sprauslentė* (KP 4-2, 61).

³⁷ Svetimybė *čarteris* dabar taisoma junginiu *užsakomasis reisas* (KP 4-2, 21).

³⁸ Fotografijos srities svetimybę *vizyras* „Kalbos patarimai“ (KP 4-1, 116) keičia junginiu *vaizdo ieškiklis*. Įdomu tai, kad antrajame KP 4 leidime ši svetimybė nebeminima.

³⁹ Dabar svetimybė *serfingas* keičiama *banglente* ir *banglenčių sportu* (KP 4-2, 56).

⁴⁰ VLKK yra pasiūliusi du nevertotinos svetimybės *vindserfingas* atitikmenis: 1. burlentė, 2. burlenčių sportas (KP 4-2, 65).

⁴¹ LSA, kaip ir LKŽe, teikia abu šiuos instrumento pavadinimus. Įdomu tai, kad DŽe minimas tik *gulsčiuukas* (tech.) – „prietaisas gulsčiai ar stačiai padėčiai nustatyti“, o kaip statybos terminas vartotinas *gulstainis* (KP 4-1, 115; pataisytame KP leidime (KP 4-2) apie lietuviškus *vaterpasos* atitikmenis neužsimenama).

⁴² Terminas *aukštimitis* teikiamas LKŽe, o *aukščiamatis* – DŽe ir TB (BKŽa įtraukia abu, bet duoda tik *aukščiamacio* pavyzdžių).

⁴³ Remiantis DŽe reikšmių apibrėžtimis (plg. *aptvaras* – „aptverta ganykla, žardis“ ir *aptvara* – „tvora, tvorelė apie kokį plotą ar daiktą“), tinkamesnis atrodytų junginys su daiktavardžiu *aptvara*, tačiau ir tarp kituose šaltiniuose teikiamų jūreivystės terminų nemažai sudėtinių su dėmeniu *aptvaras*, pvz.: *borto aptvaras* (LAJŽ, TLŽŽ), *plūdrusis aptvaras* (ALJTLŽŽ, LAJŽ), *užverčiamaasis aptvaras* (LAJŽ) ir t. t. JTVD duomenys rodo, kad *aptvaras* vartojamas ir tvorelės, atitvaro, ir kliuvinių apstatymo sutartiniais ženklais reikšmėmis.

Didesnį priekaištą LSA autoriui galima pasakyti dėl dažnoko įvardžiuotinių formų ir neveikiamosios rūšies dalyvių ignoravimo. Nemaža dalis rūšinių pavadinimų leidinyje rašoma netaisyklingos formos, pvz.: *blykčiojantis žiburys* (plg. *blykčiojantysis žiburys*), *judantis virvynas* (plg. *judamasis virvynas*), *kabantis suolas* (plg. *kabantysis suolas*), *kabančios kopėčios* (plg. *kabančiosios kopėčios*), *kieti krituliai* (plg. *kietieji krituliai*), *kieto kuro patalpa* (plg. *kietojo kuro patalpa*), *laivuojami vandenys* (plg. *laivuojamieji vandenys*), *lankstus lynas* (plg. *lankstusis lynas*), *trapus ledas* (plg. *trapusis ledas*), *saugi laivyba* (plg. *saugioji laivyba*), *sandarios durys* (plg. *sandariosios durys*), *sandari pertvara* (plg. *sandarioji pertvara*) ir pan. Tokiais atvejais negalima pasikliauti kasdiene buitine vartoseną ir teikiant terminus būtina parinkti norminę jų formą.

Kita bendresnė LSA tendencija ta, kad rašant sudėtinius terminus gana dažnai (paprastai be pagrindo) pirmumas teikiamas *-inis* būdvardžiams, o ne daiktavardžių kilmininkui, pvz.: *jūrinio vandens slėgis* (plg. *kitur – jūros vandens slėgis*), *jūrinio vandens druskingumas* (*kitur – jūrų vandens druskingumas*), *jūrinio vandens tankis* (plg. *jūrų vandens tankis*), *dienovidinis aukštis*⁴⁴ (plg. *dienovidinio aukštis* arba *meridiano aukštis*), *aidinis gylmatis* (plg. *aido gylmatis*), *grūdiniai kroviniai* (plg. *grūdų kroviniai*), *laiviniai langai* (plg. *laivo langai*), *laivinis dienynas* (plg. *laivo dienynas*), *laivinės atsargos* (plg. *laivo atsargos*), *laivinės savybės* (plg. *laivo savybės*), *laivinės tarnybos* (plg. *laivo (-ų?) tarnybos*), *krovininis tūris* (plg. *krovinio tūris*), *krovininis vienetas* (plg. *krovinio vienetas*), *krovinio šiluminiai mainai* (plg. *krovinio šilumos mainai*), *laiviniai teisiniai raštai* (plg. *laivo dokumentai*), *žaibinis variklis* (plg. *elektros variklis*), *laivinis negandas* (plg. *laivo avarija*) ir pan. Tiesa, pasitaiko ir atvirkštinio santykio pavyzdžių, sakysime, *audros burė* (LSA) ir *audrinė burė* (LAJŽ, TLŽŽ), *krovos kablys* (LSA) ir *krovininis kablys* (TLŽŽ, JŽ, A.ValR) (plg. *krovinio kablys* (LAJŽ)).

Prie nelabai vykusių siūlinių, be gremėzdžių sudėtinių junginių, galima būtų priskirti *mitalą*: dėl priesagos reikšmės jis turi pejoratyvinę reikšmę⁴⁵, o LSA teikia kaip neutralų žodį laivo įgulos maisto atsargoms vadinti. Vietoj tarptautinio daiktavardžio *ekranas* siūlomas *rodytuvas* netiktų dėl pastarojo daugiareikšmiškumo galimybės⁴⁶. Dėl tos pačios priežasties netinka ir *sankaupa* vietoj *paketas*, *saitas* vietoj *buksyras* (geriausia – *vilkis*). Netikslinga *šcherus* keisti į *uolyną*⁴⁷,

⁴⁴ Nors kitas sudėtinis terminas – jau su kilmininku: *dienovidžio plokštuma* (plg. *dienovidinio / meridiano plokštuma* (LAJŽ)). Būdvardis su *-inis* nebūtų galimas dėl junginio sintaksinių ryšių, pvz.: *tikrasis dienovidis* > *tikrojo dienovidžio plokštuma* (taip pat *kelrodis / megnetinis / vilkelinis dienovidis* (LSA) ir *kelrodis / megnetinis / vilkelinis dienovidžio plokštuma* (LSA)).

⁴⁵ *Mitalas* – penas, ėdalas; prastas maistas (DŽe).

⁴⁶ *Rodytuvas* – 1. kompasas, 2. kokius duomenis fiksuojantis aparatas (LKŽe).

⁴⁷ *Uolynas* – uolų telkinys, uolos (DŽe).

nes specifinius, užsienio valstybėms būdingus reiškinius pavadinantys žodžiai paprastai yra tikslesni, nesudarantys dviprasmybių ir pan.

Kai kurių keitinių negalima būtų laikyti ekvivalentais, nes žodžiai yra iš aktyviosios leksikos ir jų reikšmės dabartinėje kalboje nusistovėjusios, pvz., *išorė* vietoj *forma*⁴⁸, *kaita* vietoj *reversas*⁴⁹, *kapotinė* vietoj *faršas*⁵⁰, *moksleivis* vietoj *studentas*, *samplaika* vietoj *kombinacija*, *išmanymas* arba *nusimanymas* vietoj *kompetencija*⁵¹.

Kartais, remiantis tik sąvokos aprašymu, galima suklysti ar suabejoti dėl jų reiškiančio termino kilmės. Sakysime, *akrantas* apibūdinamas kaip tristiebis senovės prūsų laivas, kuris „atitinka barkentinės sąvoką“ (LSA), tačiau, LKŽe teigimu, tikslus šio laivo pavadinimas yra *ākrentas* ir jis esąs ne prūsiškas, o lenkiškas (plg. lenk. *okręt* „laivas, garlaivis“: *Per mares tik akrentais teplaukia* (LKŽe)). Apskritai kai kurių terminų kilmės klausimas reikalauja atskiro tyrimo, pvz., LSA teigiama, kad „*irtvė* – sulietuvintas prūsų kalbos žodžio *artvė* pavadinimas“; reikėtų pasiaiškinti *paka* „skersa burė“ kilmę, *valgumas* „laivų priepilauka“ sąsajas su latvių kalba (plg. LKŽe nuorodą) ir pan.

Retais, galima sakyti, išskirtiniais atvejais LSA nurodomas terminas yra ne teiktinas dabartinės kalbos požiūriu. Vienas tokių – *žuolis*. Jam taisyti įprastas *pa-bėgis* (KP 4-2, 66) pagal reikšmę (žr. JTVD) netinka, todėl reikėtų palikti tik LSA nurodomą sinonimą *gulsnis*. Kita nevertotina svetimybė – *lystė* – LSA teikiama be sinonimų, tačiau dabartinės kalbos požiūriu keistina į *lentjuostę*, *ilginį* ir kt. (KP 4-2, 84). Koku nors panašiu statybos terminu taisytinas ir germanizmas *blukis* (plg. 1. trinka, storas pagalys, rąstagalys, 2. krivulė (LKŽe)); nepaliktinas ir terminizuotas daiktavardis *tricė* („plyšys virvyno reikmenyje“)⁵². Tarp teikinių yra pakliuvusi ir senoji svetimybė *šipkartė*, kuria LSA bandyta keisti tarptautinį žodį *bilietas* (dar plg. *šipkartė* = *laivakortė* (LKŽe)). Taisyklingumo požiūriu nėra

⁴⁸ Plg. *išorė* „iš lauko matoma daikto ar žmogaus pusė“ (DŽe) ir *forma* „1. daikto pavidalas; 2. kūno, figūros pavidalas, sudėjimas; 3. įtaisas norimo pavidalo daiktams gauti; 4. nustatytas pavyzdys, norma kam nors atlikti; 5. daikto, reiškinio, vyksmo sandaros organizavimo, reiškinimosi būdas; 6. kūrinio išraiška, vaizdavimo būdas; 7. *lingv.* žodžio raiška ar jo kaitomasis pavidalas, lytis; 8. *geom.* bet kuris erdvės elementas ar jų derinys; 9. pajėgumas ką atlikti kuriuo nors metu“ (DŽe).

⁴⁹ Plg. *kaita* „keitimasis“ (DŽe) ir *reversas* „<...> 4. mechanizmas, keičiantis mašinos arba jos dalių judesio kryptį priešinga“ (TŽŽ; taip ir LAJŽ).

⁵⁰ Tarptautiniu žodžiu *faršas* apibūdinama maltos, o ne kapotos mėsos (žuvies) masė, todėl lietuviški jo atitikmenys yra *malinys*, *įdaras* (KP 4-1, 49).

⁵¹ Plg. *kompetencija* „1. klausimų ar reiškinų sritis, kurią kas gerai išmano; 2. darbuotojo ar įstai-gos veikimo sritis ir įgaliojimų apimtis“ (DŽe) ir *išmanymas* „1. supratimas, nutuokimas, mo-kėjimas; 2. išgalvojimas“ (DŽe), *nusimanymas* „1. nuspėjimas, nu(sivokimas; 2. su(sivokimas, žinojimas“ (DŽe).

⁵² Jau LKŽe jis vertinamas kaip svetimybė (1. ratelio ritės skriemulys, 2. skridinukas nytimis parišti ir kt.).

įvertintas iš vokiečių kalbos kilęs daiktavardis *brangà* „retinio dalis kampainės arba trikampio pavidalo <...>“ (LSA), tačiau, turint atitikmenų, jį taip pat būtų galima laikyti senąja svetimybe. Netinkamu laikytinas daiktavardis *skaitlinė* ciferblatui ar tam tikrai lentelei įvardyti, *sąranga* kokiai įrangai ar įrenginių sistemai pavadinti ir pan.

Ne vienu atveju pačiame LSA nurodoma, kad žodis nevertotinas, pvz., alavo apibrėžtyje primenama, kad jis „dar netinkamai vad. cinu“, *škunerio* apibūdinimas pradedamas nuoroda „svetimžodis“ ir pan. Vis dėlto svetimžodžiais leidinyje laikomi kone visi svetimakilmiai žodžiai nepaisant jų normiškumo. Tačiau darybiškai ar kaip kitaip ydingų kasdienėje kalboje paplitusių žodžių, kaip antraštinių vienetų, LSA beveik nėra. Sakysime, *jachtklubas* vartojamas ne vieno šaltinio (JŽ, NakJI, TLŽŽ, TŽŽ, ršt.), o LSA jį nurodo kaip anglybę termino *buruiotojų ramovė* apibrėžtyje⁵³. Tarp kitų netaisyklingų LSA mini junginį *kontrstalininės dienos*, nusakantį laiką, kuriam laivas sulaikomas laukti krovos darbų, ir vietoj jo siūlo *krovos viršlaikį* (LSA), tačiau šis junginys taip pat netaisyklingas, geriau būtų *krovos antlaikis*⁵⁴ (*antlaikis* – „(ekon.) pridedamasis darbo laikas“ (DŽe)⁵⁵; dar plg. *viršlaikis = *antvalandžiai* (LKŽe)).

Tai, kad lietuviškoji jūreivystės leksika nėra nusistovėjusi ir kad jai būdingas didelis variantiškumas, galima matyti iš viso JTVD. Sakysime, tam tikras įdubimas stiebui įstatyti – *stepsas* (A.Dov., A.ValR, LAJŽ, LSA) – lietuviškai yra *kurpė*⁵⁶ (NakJI), *kurpis* (LSA), *kušnė* (NakJI), *kušnė* (TLŽŽ), *stiebo lizdas* (LSA). Medinis triumso klojinys – *pajolas* (TLŽŽ, JŽ, LAJŽ, ALJTLŽŽ, LSA) – lietuviškai vadinamas *grįstelėmis* (TLŽŽ, LAJŽ, ALJTLŽŽ, StJI, NakJI), *teliaudomis* (StJI), *tiliaudomis* (NakJI), *tiliaudais*⁵⁷ (LSA). Virvinis amortizuojamasis kamuolys *fenderis* (TŽŽ, TLŽŽ, A.Dov, JŽ) yra arba *atmušas* – pagal daikto paskirtį (LAJŽ), arba *maigas* – pagal jo padarymo būdą (LSA) (plg. *maigai* – DŽe). Nelabai aiškus terminų *overštagas*, *vendas* ir *įvingis*, *vingė* santykis (apibrėžtis žr. JTVD). Pailnavos gali kilti tarp panašių (plg. *kabeklis*, *kablinė kartis*, *kabliakartė*) ar panašiai skambančių, bet skirtingus dalykus reiškiančių terminų (pvz., *laivų iškeltuvas* (LSA) ir *laivų keltuvas*, sprendžiant iš apibrėžčių, yra skirtingi įrenginiai) ir t. t.

⁵³ Nors daiktavardis *jachtklubas* įtrauktas į DŽe, LKŽe, jis nevertotinas bendrinėje kalboje (žr. KB 4072), turi būti keičiamas junginiu *jachtų klubas* (taip pat žr. TB, BKŽa).

⁵⁴ TLŽŽ vartojamas *antlaikis*, o LAJŽ, kaip ir LSA, – *viršlaikis*.

⁵⁵ LKŽe teikia dvi reikšmes: „1. pridedamasis darbo laikas; laikas, per kurį pagaminamas pridedamasis produktas; 2. (idealistinėje filosofijoje) kas yra viršum, anapus laiko“; į TB nei *viršlaikis*, nei *antlaikis* neįtrauktas.

⁵⁶ Plg. vieną iš LKŽe teikiamų daiktavardžio *kurpė* reikšmių – „5. keturkampis medis laivo dugne su įdubimu, į kurį įstatomas laivo stiebas“.

⁵⁷ Šių žodžių kilmė nėra iki galo aiški, bet šaknis greičiausiai ne skolintinė, nes daiktavardis *tilės* lietuvių kalboje reiškia „valties grindys“ ir sietinas su ide. šaknimi **tel-* „plokščias“ (plačiau apie šaknį žr. Sabaliauskas 1990, 170).

Apibendrinimas

V. Pakalniškio leidinys „Laivybos sąvokų aiškinimas“ yra išskirtinė knyga tuo, kad ne tik stengiamasi pateikti kuo daugiau šios srities specialistų kasdienės kalbos vienetų, bet ir visomis išgalėmis bandoma juos lietuvininti. Šis siekimas susijęs su principine LSA autoriaus nuostata, kad jūreivystės terminai turi būti lietuviški (vienai – atgaivinti, kiti – sudaryti), o dauguma tarptautiniais laikomų žodžių iš tikrųjų yra svetimžodžiai (anot V. Pakalniškio, jie pateisinami tik tada, kai nėra savų žodžių).

Tyrimu nustatyta, kad LSA aiškina apie tūkstantį sąvokų, neužfiksuotų kituose JTVD šaltiniuose. Išanalizavus atvejus, kai svetimakilmiai jūreivystės ir su ja susijusių kitų veiklos sričių terminai keičiami lietuviškais atitikmenimis, nustatyta, kad:

- 1) didžioji dalis LSA keičiamų kalbos vienetų yra tarptautiniai žodžiai – dabartinės kalbos požiūriu šalutiniai ar lygiaverčiai (rečiau vieninteliai) normos variantai;
- 2) beveik trečdalis LSA lietuviškų teikinių yra sudėtiniai terminai. Kai kurie iš jų, susidarius vartosenos tradicijai, galėtų prigyti, tačiau didžioji dalis neturėtų perspektyvų, ypač tie, kurie yra panašesni į apibūdinimus nei į terminus ir neatitinka terminų sudarymo kriterijų;
- 3) vientisiniai LSA teikiniai yra keleriopi:
  - a) bendrinės kalbos žodžiai, vartojami tokia pačia reikšme kaip ir LSA. Dalis jų yra tarptautinių žodžių sinonimai (paprastai prestižiniai normos variantai), dalis – retesni, žodynuose užfiksuoti leksikos vienetai;
  - b) terminizuoti bendrinės kalbos (rečiau – tarmių) žodžiai. Tarp šių daugiausia reikšmės siaurinimo, konkretinimo, mažiau – reikšmės perkėlimo, mažiausiai – reikšmės platinimo atvejų. Tarmybių terminizavimo pavyzdžių pasitaiko tik vienas kitas;
  - c) LSA naujadarai. Daugiau nei pusė iš jų yra dūriniai – tai rodo LSA autoriaus siekį kuo glausčiau perteikti sąvokas. Priesagų vedinių yra mažiau (apie ketvirtadalį naujadarų), galūnių vedinių – dar mažiau, pasitaiko vienas kitas priešdėlio vedinys;
- 4) taisyklingumo požiūriu didžioji dalis LSA teikinių yra tinkami vartoti leksikos vienetai – tai pasakytina tiek apie esamų žodžių terminizavimą, tiek apie naujadarus ir kt. Pasitaikantis vienas kitas nenorminis žodis greičiausiai yra atsiradęs dėl ilgos jo vartojimo tradicijos šnekamojoje kalboje.

Nors ne visi LSA teikiniai galėtų būti perspektyvūs laivybos specialistų kalbos vienetai ir vargu ar reikėtų keisti seniai prigijusius, tarptautiniais laikomus žodžius, tačiau labai svarbi pati lietuviškumo linkmė. Tai dar aktualiau turint galvoje globalizaciją ir įvairių veiklos sričių lietuviškų terminų kūrimo būtinybę.

Atsižvelgiant į jūreivystės, kaip ūkio srities, tarptautiškumą, sunku būtų tikėtis lietuviškų terminų vartosenos proveržio, vis dėlto pastangos neišmesti už borto esamų ar galimų lietuviškų atitikmenų yra vertos didžiulės pagarbos.

Šaltiniai ir literatūra

- A.Dov – Artūras Dovydenas. *Buriavimas*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2010.
- A.ValR – Algimantas Jonas Valiukėnas. *Laivo valdymas ir eksploatacija*: rankraštis, 2007.
- ALJTLŽŽ – Jurgis Banaitis. *Anglų–lietuvių kalbų jūrų technikos, laivybos, žvejybos žodynas*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2001.
- BKŽa – *Bendrinės lietuvių kalbos žodyno antraštynas*. Prieiga internetu: <http://bkz.lki.lt/antraštynas/>.
- DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Red. V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
- DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Prieiga internetu: <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>.
- DŽe – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. S. Keinys. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006. Prieiga internetu: <http://dz.lki.lt/>.
- Gaivenis 2002 – Kazimieras Gaivenis. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: LKI leidykla.
- J.ČerLT97 – Jonas Čerka. *Laivo teorija: praktinis laivo jūrinių savybių nustatymas: vadovėlis laivinių specialybių bakalauro lygmens studijoms*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1997.
- Jakaitienė 2009 – Evalda Jakaitienė. *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- JTVĐ – *Jūreivystės terminų vartosenos duomenynas*. Prieiga internetu: <http://is.ku.lt/zodynas/index>.
- JŽ – Alfonsas Velička. *Jūreivystės žodynas*. Klaipėda: Baltija, 1991.
- JŽPŽ – Alfonsas Velička. *Jūreivystės, žvejybos ir politechnikos terminų žodynas*. Klaipėda: Klaipėdos žvejų kolūkis „Baltija“, 1992.
- KB – *Valstybinės lietuvių kalbos komisijos konsultacijų bankas*. Prieiga internetu: <http://www.vlkk.lt/lit/konsultacijos>.
- KP 4-1 – *Kalbos patarimai. Leksika: 1. Skolinių vartojimas*. Sud. D. Mikulėnienė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
- KP 4-2 – *Kalbos patarimai. Leksika: 1. Skolinių vartojimas*. Sud. D. Mikulėnienė ir A. Dvylytė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013.
- LAJŽ – Jurgis Banaitis. *Lietuvių–anglų kalbų jūrinis žodynas*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2008.
- LKRS – *Lietuvių kalbos rašyba ir skryba*. Par. N. Sližienė (atsak. red.), A. Valeckienė. Vilnius: Mokslo, 1992.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga internetu: <http://www.lkz.lt>.
- LSA – Vilius Pakalniškis. *Laivybos sąvokų aiškinimas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2005.
- NakJĮ – R[ičardas] Nakas, B[ronys] Stundžia. *Jūriniai įvardai*. Vilnius: Jūrininkystės knygos fondas, 1992.
- ršt. – laikraščio „Klaipėda“ priedas „Jūra“ (įvairių metų, pagal JTVĐ).
- Sabaliauskas 1990 – Algirdas Sabaliauskas. *Lietuvių kalbos leksika*. Vilnius: Mokslo.
- StJĮ – B[ronys] Stundžia. *Jūriniai įvardai*. Torontas: Jūrinės knygos fondas, 1996.
- TB – *Lietuvos Respublikos terminų bankas*. Prieiga internetu: <http://terminai.vlkk.lt/pls/tb/tb.search>.
- TLŽŽ – Jurgis Banaitis. *Jūrų technikos, laivybos, žvejybos lietuvių–rusų–anglų kalbų žodynas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1994.
- TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*. Ats. red. A. Kinderys. Vilnius: Alma littera, 2001; kiti – pagal JTVĐ.

Vaida Drukteinytė

LITHUANIAN MARITIME TERMS IN
THE PUBLICATION OF VILIUS PAKALNIŠKIS
“THE EXPLANATION OF NAVIGATION TERMS”

Summary

Vilius Pakalniškis' book, *The Explanation of Navigation Terms* (*ENT*, 2005), has a distinctive characteristic – the intent to present numerous terms used by maritime professionals in everyday language yet make them fit within the Lithuanian language as much as possible. This perspective is based on the fundamental position of the author that maritime terms have to be Lithuanian, whether as revitalizers or newly composed, and that the majority of international words are to be considered as words of foreign origin.

This research analyzes how and which Lithuanian equivalents traditional maritime words of foreign origin and other terms of this field undergo substitution. In addition, their structures and correct usage is discussed. Only those words or phrases that are not mentioned in the other sources of specific maritime lexica were collected and analyzed based on the Database of Usage of Maritime Terms (*DUMT*).

This research shows that *ENT* defines about one thousand terms not mentioned in other *DUMT* sources. The majority of the words substituted in *ENT* are international words that, in contemporary language, are considered secondary or equal (rarely the only one) variations of the norm (cf. *kapitonas* and *laivūnas*, *bocmanas* and *denčius*, *locmanas* and *vedlūnas*, *elektra* and *žaiabė*). Almost one third of the terms proposed in *ENT* are compound words. Some of them could become popular in use after introducing them (e.g., *galinis denis*, *stiebo lizdas*) into the language, but the majority of proposed terms don't have prospects for usage, especially those that are more descriptive phrases rather than terms (e.g., *vandens slėgio lygintuvas* (cf. *hidroforas*), *valtinio keltuvo atrama* (cf. *kilblokas*)).

One word terms proposed in *ENT* have several characteristics:

- a) standard language words used with the same meaning as in *ENT*. Some are synonyms with international words (e.g., *smilkymas* (cf. *fumigacija*)), while some are more rare and used only in dictionaries (e.g., *laivininkas* 'įgulos narys');
- b) standard language words or, in some cases, words from dialects converted into terms. In these cases the meaning of the words is made more narrow and concrete (e.g., *buveinė* 'kubrikas', *kelrodis* 'kompasas') or is transferred (e.g., *gūžta* 'kokpitas'), and very rarely the meaning is amplified (e.g.,

drunga ‘temperatūra’). There are very few examples of words from dialects converted into terms (e.g., *zirbė* ‘propeleris’);

- c) neologisms of *ENT*. More than half of them are compound of two words (e.g., *vandenslėgis* ‘hidraulika’, *laiveda* ‘navigacija’). This shows the intent of the author to stress brevity in these expressions. Other neologisms are constructed with the use of suffixes (e.g., *valdūnas* ‘admirolas’, *žai bikas* ‘elektrikas’), fewer with ending modifications (e.g., *žai bė* ‘elektra’), and some with the use of prefixes (e.g., *apydenis* ‘spardekas’).

The majority of terms proposed in *ENT* (standard language words converted into terms, neologisms, etc.) conforms to language norm conventions and could be considered as suitable for use. The few words that don’t fit the norm probably appear because of their long-time use in spoken language (e.g., *žuolis*, *lystė*).

Although not all the terms proposed in *ENT* have good prospects for use in maritime language and there is likely no need to change all international words used for a long time, this intent to create Lithuanian terms is very important. It becomes more relevant in consideration of globalization and the need for creating Lithuanian terms in various fields.